

A magyar elit iskolázottsága

2009-ben az MTA Politikatudományi Intézetében kvantitatív elitfelvétel volt, a magyarországi politikai, gazdasági és kulturális elit tagjait kérdeztük életútjukról, életmódjukról, anyagi helyzetükről, identitásukról, politikai és gazdasági attitűdjeikről. Az alapsokaság összetételét az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat: A politikai elitminta

Kvóta	N	%
Magyar köztársaság	7	2
Országgyűlési képviselők	27	6
Kormány: kormány, min.elnöki hivatal, minisztériumok	20	5
Önálló állami szervezetek	27	7
EU (Magyarország és az Európai Unió)	4	1
Önkormányzatok	55	14
Pártok	7	2
Társadalmi szervezetek	51	13
Nemzeti etnikai szervezetek	9	2
Sportszervezetek	18	4
Szakszervezetek	71	18
Gazdasági szövetségek	47	12
Pénzügyi szervezetek	12	3
Kamarák	14	3
Egyházak, felekezetek	31	8
Összesen	407	100

A gazdasági elitminta alapsokaságát a Hoppenstedt-Bonnier cégadatbázis 2 milliárdos árbevétel feletti cégeinek vezetői alkották. A mintavétel a cégek tevékenység típusa és területi elhelyezkedése szerint történt (2. táblázat). A kulturális elitminta, mely a tudományos és a művészeti elitet egyaránt tartalmazza, a 3. táblázatban látható szempontok alapján jött létre.

Az elitszociológia elit tagjainak általában az egész társadalomra hatást gyakorló döntések meghozóit tekinti.¹ A tudástársadalom koncepciójára építő elitelméletek szerint a posztindusztriális korban az ipari társadalom osztályszerkezetét foglalkozási hierarchiák váltják fel, melyek csúcán a nagy szakképzettséget igénylő szellemi-értelmiségi foglalkozások állnak.² Ezek a foglalkozások igencsak heterogének: egy filmrendező éppúgy az elitbe tartozhat, mint egy vállalatvezető, közös jellemzőjük csupán az, hogy magas képzettséggel bírnak. A tudáselitbe bekerülni képzettség és szakmai teljesítmény alapján lehet, tehát az elit meritokratikus jellegű, legalábbis a korábbi korok születési alapon szerveződő elitjeihez viszonyítva. Természetesen az elitbe kerüléshez szükséges képzettség és szakmai kompetencia megszerzését továbbra is elősegíti a kedvező családi háttér, amint az az oktatásszociológiai kutatásokból is ismert. Az elit legitimitációját azonban már régóta nem a származás, hanem az iskolázottságban megtestesülő kulturális tőke adja.³

1 Higley, Hoffmann-Lange, Kadushin & Moore (1991) Elite integration is stable democracies: a reconsideration. *European Sociological Review*, Vol. 7. No. 1. pp. 35–53.

2 Perkin, H. (1996) *The Third Revolution. Professional Elites in the Modern World*. London, New York: Routledge. Reich, R. B. (1991) *The Work of Nations*. New York, Knopf.

3 Bourdieu, P. (1978) Az értelmiségi hagyomány és a társadalmi rend megőrzése. In: *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*. Budapest, Gondolat.

2. táblázat: A gazdasági elitminta

Kvóta	N	%
Kereskedelem	170	36
Szolgáltatás, logisztika	115	30
Pénzüintézetek	25	7
Termelő cégek	140	27
Összes	450	100

3. táblázat: A kulturális elitminta

Kvóta	N	%
Akadémikusok	50	10
Tudományos, kulturális intézetek vezetői	52	10
Tájékoztatói intézmények vezetői	27	5
Egyetemek, főiskolák vezetői	15	3
Napilapok vezetői	8	2
Heti-és havilapok vezetői	52	10
Művészeti és tudományos díjazottak	150	30
Könyvzenei toplista	25	5
Könyveladási toplista	22	4
Reputációs elit (a többi elitág szavazatai alapján)	100	20
Összesen	501	100

A modern társadalmak elitjei többségükben magasan iskolázott középkorú férfiak.⁴ Ez alól a magyar társadalom sem kivétel. A politikai, a gazdasági és a kulturális elitben is 90% feletti a felsőfokú végzettségűek aránya (4. táblázat).

4. táblázat: Az elit iskolai végzettsége (%)

Iskolai végzettség	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Középfoknál alacsonyabb	1,6	1,4	0,6
Szakközépiskola, technikum	2,3	1,5	1,2
Gimnáziumi érettségi	3,9	1,1	5,0
Főiskolai diploma	17,7	23,4	14,8
Egyetemi diploma	63,0	64,1	55,4
Tudományos fokozat	11,6	8,5	23,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

A felsőfokú végzettségen belül mindhárom elitcsoport körében a legjellemzőbb az egyetemi diploma. A főiskola végzettség legnagyobb arányban (23,4%) a gazdasági elit körében található meg, legkisebb arányban pedig a kulturális elitnél (14,8%). Tudományos fokozattal, nem meglepő módon, a tudományos elitet is magában foglaló kulturális elit rendelkezik leginkább (23%), a gazdasági elit a legkevésbé (8,5%). A politikai elit a másik két elitcsoport között található (11,6%). A „legalább egyetemi diplomával rendelkezők” szempontjából tehát a kulturális elit iskolai végzettsége a legmagasabb. Másként áll azonban a helyzet, ha a diplomák számát tekintjük (5. táblázat).

⁴ Putnam, R. D. (1976) *The Comparative Study of Political Elites*. London, Prentice-Hall.

5. táblázat: Az elittagok diplomáinak száma (%)

	Politikai elit N=407	Gazdasági elit N=457	Kulturális elit N=501
Összes diplomás	92,3	96,0	93,2
Ebből 2 diplomás	37,3	37,9	23,4
3 diplomás	11,3	9,2	4,4

A politikai és gazdasági elit több mint egyharmada rendelkezik másoddiplomával, míg a kulturális elit esetében ez az arány kevesebb, mint egynegyed. Úgy tűnik tehát, különbség van a különböző elitcsoportok iskolai karrierjében: a kulturális elittagok pályája egyenesebb vonalú, a legtöbb esetben az első választott egyetem megfelel a későbbi szakmai pozíciók betöltéséhez, illetve továbbvisz a szükséges tudományos fokozathoz. A politikai és gazdasági elittagok többször kényszerülnek az első diploma után még továbbtanulni – sok esetben ez valószínűleg az eredeti főiskolai végzettség egyetemi diplomára való kiegészítését jelenti, körülbelül 10%-uk azonban még egy harmadik diplomát is magáénak mondhat.

A különböző elitcsoportok a megszerzett diplomák szakterületenkénti eloszlásában is különböznek (6. táblázat).

6. táblázat: A politikai és gazdasági elit első diplomájának megoszlása szakterület szerint (%)

Diploma típusa	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Bölcsész	22,4	4,6	31,6
Közgazdász	18,5	35,2	7,1
Műszaki	19,9	39,8	18
Jogász	16,2	3,2	7,0
Természettudományos	8,8	5,5	14,3
Agrár	4,5	6,0	-
Művészeti	-	-	17,4
Egyéb	9,7	5,5	5,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

A gazdasági elit két legnagyobb csoportja a műszaki és a közgazdasági végzettségűeké, akik együtt az elit 75%-át adják, így markánsan meghatározzák a gazdasági elit végzettségének karakterét. A politikai elit végzettsége viszont ennek az elitcsoportnak a heterogenitását tükrözi: legnagyobb csoportja (22,4%) a bölcsészeké, de a közgazdászok, mérnökök és jogászok is csaknem azonos arányban vannak jelen. A kulturális elit jellegadó csoportja (31,2%) a bölcsészeké, a második legnépesebb csoport a mérnökök (18%). Ebben az elitzegmensben vannak jelen a politika és gazdasági elitben nemigen szereplő művészek (17,4%) is.

A külföldön folytatott tanulmányok mindig is jelentettek bizonyos presztízszt, feltételezhető, hogy az elit leendő tagjai megpróbálták ezt a lehetőséget is kihasználni iskolai karrierjük során (7. táblázat).

7. táblázat: Az elittagok külföldi tanulmányai (%)

Külföldi tanulmányok	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Középiskola alatt	4,3	7,1	2,1
Főiskola, egyetem alatt	16,3	18,9	16,1
Posztgraduálisan	16,0	58,6	36,5

A középiskola alatti külföldi tanulmányok nem igazán jellemzők, a másik két elitcsoportnál fiatalabb gazdasági elit esetében magasabb valamivel az arányuk (7,1%). A felsőfokú tanulmányok alatt már mindhárom csoport nagyobb arányban tanult külföldön, itt is valamivel vezet a gazdasági elit (18,9%). A diplomázás után viszont feltűnően elágazik a három elitcsoport karrierje: a politikai elit tagjai a másik két csoporthoz képest inkább itthon maradtak. A kulturális elit több mint egyharmada tanult külföldön a diplomázás után, míg a gazdasági elit tagjai szakmai karrierjük során csaknem 60%-ban folytattak külföldi tanulmányokat. A különbség a három elitszegmens között a beszélt nyelvekben is megnyilvánul (8. táblázat).

8. táblázat: Az elit idegen nyelv ismerete (%)

Beszélt nyelvek	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Angol	57,4	74,2	72,1
Német	29,5	44,6	36,9
Orosz	16,9	13,8	16,2
Francia	7,1	8,5	15,0

Mindhárom elitszegmens körében az angol a legelterjedtebb beszélt nyelv, a második helyen a német, a harmadikon az orosz nyelv áll. Ám a politikai elit mind az angol-, mind a némettudás tekintetében kissé le van maradva a másik két elitcsoporttól.

Az elitszociológia fontos kérdésként kezeli az elitek institucionális életútját. Az esetleges közös iskolák a közös szocializáció és a korai kapcsolatépítés terepei, melyek befolyással lehetnek az elit későbbi működésére és ethoszára.⁵ Léteznek-e olyan intézmények, melyeket a magyar elit kibocsátóhelyeinek tekinthetünk? Az elitek által látogatott felsőfokú oktatási intézményeket áttekintve azt láthatjuk, hogy mindhárom elitcsoport esetében három budapesti egyetem: az ELTE, a BME és a Corvinus (illetve elődei) bizonyult a legnépszerűbb diplomaszerezési helynek (9. táblázat).

9. táblázat: Az elitek felsőfokú iskolái, első diploma helye (%)

	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
ELTE, BME, Corvinus együtt	40,2	42,8	52,9
Egyéb egyetem vagy főiskola	59,8	57,2	48,1
Összesen	100,0	100,0	100,0

A 9. táblázatban látható, hogy a kulturális elit koncentrálna leginkább ezekre a nagy presztízsű egyetemekre (52,9%), de a másik két elitcsoport tagjainak is több mint 40%-a itt szerezte meg első diplomáját. A három budapesti elitegyetem közül a kulturális és politikai elit körében az ELTE, míg a gazdasági elit körében a BME volt a leggyakoribb alma mater.

Jelentenek-e valóban előnyt az elitegyetek az ott megszerezhető kapcsolati tőke szempontjából? Mindhárom elitcsoport tagjainak feltettük azt a kérdést, hogy egyetemi évfolyamtársaik, barátaik közül van-e olyan, akiből valamely nagy presztízsű foglalkozás elismert képviselője vált. A foglalkozásokat a 10. táblázat tartalmazza.

A megkérdezettek legfeljebb nyolc egykori egyetemi ismerőst említhettek (mivel azt nem kérdeztük, melyik típusú kapcsolatból hányal rendelkeztek). A különböző típusú prominens ismerősök összesítésére létrehoztunk egy kapcsolati indexet, melynek mini-

5 Bourdieu, P. (1989) *La noblesse d'Etat*. Paris, Les Éditions de minuit. Kadushin, C. (1995) Friendship among the French financial elite. *American Sociological Review*. Vol. 60. No. 2. pp. 202–221.

muma 0, maximuma 8 volt. A 10. táblázat utolsó sora ennek a kapcsolati indexnek az átlagértékeit mutatja a három elitszegmens esetében. A gazdasági elit egyetemi kapcsolati tőkéjének elmaradása a másik két elitcsoporttól annak tudható be, hogy tagjai főként a saját területükön, tehát a későbbi jómódú magánvállalkozók és a banki, nagyvállalati menedzserek közül szereztek barátokat felsőfokú tanulmányaik alatt. Az elképzelhető, hogy ha az egyes kapcsolatok számát is figyelembe vennénk, a gazdasági elit bizonyulna a legnagyobb egyetemi kapcsolati tőkéjű társaságnak. Jelen adataink inkább a különböző elitszegmensek közötti átjárást tudják mérni. Amint a 10. táblázatban láthatjuk, a kulturális elit tagjai közül például sokan politikusokat, a politikai elit tagjai közül sokan gazdasági ellitagokat ismernek még az egyetemi időkből.

10. táblázat: Prominens egyetemi barátok említése a három elitcsoportban (%)

Prominens egyetemi barátok	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Országosan ismert politikus	48,1	26,9	41,5
Jómódú magánvállalkozó	51,9	54,0	37,9
Banki, nagyvállalati menedzser	37,5	42,9	24,2
Sportoló	18,4	10,5	13,5
Művész	21,0	6,8	39,8
Tudós	32,4	12,9	45,2
Médiában dolgozó	43,1	22,3	41,5
Országos intézmény vezetője	37,6	24,1	36,4
Egyetemi kapcsolatok index átlaga	2,7	2,0	2,6

De vajon van-e összefüggés a diploma megszerzésének helye és a később szintén az elitbe került egyetemi ismerősök száma között? Az intuíció azt sugallja, hogy igen, hiszen ha egy ellitag olyan egyetemre járt, amely az elit nagy százalékának volt alma matere, könnyebben tehetett szert prominens baráti kapcsolatokra.

11. táblázat: Az egyetemi kapcsolati index és a diplomaszerzés helye közötti összefüggés (egyetemi kapcsolati index átlaga)

	Politikai elit	Gazdasági elit	Kulturális elit
Elitegyetem (ELTE, BME, Corvinus)	3,8	2,7	3,3
Egyéb egyetem, főiskola	2,5	1,7	2,2

A 11. táblázatban látható, hogy a három budapesti elitegyetem látogatása valóban nagyobb kapcsolati index-átlagot eredményez. A különbség a többi egyetemhez és főiskolához képest mindhárom elitcsoportban szignifikáns.

Úgy tűnik tehát, az elitegyetek jelentős szerepet játszottak az elit kiválasztódásában és kapcsolathálójának kialakulásában. A felsőfokú képzettség önmagában már a mai ötvenes-hatvanas generáció számára sem volt elég az átlagos értelmiségi képzettségi szint fölé való emelkedéshez. Külföldi tanulmányokra általában már csak posztgraduális szinten – illetve a politikai elit esetében még akkor sem – került sor. Az elitegyetemi diploma, sőt a PhD fokozat ritkaságértékének egyre nagyobb csökkenésével azonban ez a helyzet változhat. Az elitek újabb generációinak esetében vélhetően jóval nagyobb szerepet fog játszani a külföldi diplomaszerzés, s ennek már vannak is előjelei a jelenlegi – az elit gyermekeinek iskoláztatására vonatkozó – adataink szerint.